LAUSUNTO EDUSKUNNAN TULEVAISUUSVALIOKUNNALLE KOSKIEN VALTIONEUVOSTON TULEVAISUUSSELONTEKOA (NS 5/2018 vp Valtioneuvoston tulevaisuusselonteon 2. osa Ratkaisuja työn murroksessa)

Kiitän mahdollisuudesta lausua nuorisotutkimuksen näkökulmasta merkittävistä tulevaisuuden kehityskuluista. Tässä lausunnossa eritellään kolme nuorisotutkimusten pohjalta nousevaa tulevaisuuden trendiä. Vaikka eritellyt näkökulmat ovat olleet teemoina esillä julkisuudessa ja ne tuskin ovat yllättäviä, niitä ei välttämättä ole katsottu tarpeeksi sukupolvipolitiikan näkökulmasta. Lausunnossani lähestyn näitä teemoja nimenomaan nuorten ja heidän instituutioidensa näkökulmasta. Käsitellyt teemat ovat ilmastonmuutos ja sen torjunta; lasten ja nuorten polarisaatio ja sen torjunta palvelujärjestelmän keinoin; digitalisaatioon reagointi koulutuksessa.

I ILMASTONMUUTOS: ULOS ONKALOSTA

Ilmastonmuutos on keskeinen nuorten tulevaisuuteen vaikuttava seikka ja sellaisenaan ilmeinen sukupolvipoliittinen kysymys: jos ilmastonmuutosta ei torjuta lyhyen tähtäimen hyötyjen saavuttamisen vuoksi, kasautuvat haitat tuleville sukupolville. Nykyisten sukupolvien juhlien lasku jää seuraavien sukupolvien maksettavaksi. Siksi ilmastokysymys on keskeinen sukupolvien välistä oikeudenmukaisuutta leimaava kysymys.

Ilmastonmuutos on myös nuorten kokemuksessa merkittävä tulevaisuusuhka. Uusimmassa, toistaiseksi julkaisemattomassa (ilm. 12.3.2019) nuorisobarometrissa selvitettiin nuorten epävarmuuden tai turvattomuuden kokemuksia kysyen, millaisten asioiden suhteen nuoret kokevat turvattomuutta tai epävarmuutta. Maailmanlaajuiset uhat nousivat merkittävästi esille, sillä turvattomuutta koettiin johtuen ihmisestä johtuvasta ilmastonmuutoksesta (ainakin melko paljon 67 %), kansainvälisestä terrorismista (60 %), maailmanpoliittiseen tilanteesta (40 %) ja joukkotuhoaseista (40 %). Näihin globaalin mittakaavan teemoihin liittyvä epävarmuus nuorten mielissä on kymmenessä vuodessa lisääntynyt jyrkästi. Kaksi kolmannesta nuoresta kokee siis epävarmuutta tai turvattomuutta ilmastonmuutosta koskien.

Kysymyksen muotoilu pitää sisällään myös väitteen, että ilmastonmuutos on ihmisen aiheuttamaa. Selkeä enemmistö nuorista tunnustaa ihmisen toimien vaikutuksen ilmastoon. Vuoden 2016 Nuorisobarometrissa 85 prosenttia sanoi uskovansa siihen, että ihmisen vaikutus ilmaston lämpenemiseen on tosiasia. Ilmastonmuutoksesta koetaan huolta enemmän kuin kertaakaan Nuorisobarometrin aikana. Tätä voi selittää viimeaikaisilla tapahtumilla, tiedon lisääntymisellä, ehkä myös vastauksia ohjaavalla sosiaalisen suotavuuden paineella, sillä Suomessa ympäristönsuojelu voi pitää myös sosiaalisena normina.

Pelkkä huoli ei tietenkään käänny toimiksi. Keskeinen tulevaisuutta koskeva kasvatuksellinen haaste on se, millä tavalla nuorta sukupolvea tuetaan ympäristötietoiseen elämäntapaan. Suppea näkökulma kasvatukseen samaistaa sen koulujärjestelmään, laaja näkökulma taas laskee mukaan harrastukset,

nuorisotyön, erilaiset kurssit ja ne lukuisat tilanteet, joissa voidaan oppia, miten yhteiseen todelliseen vaikutetaan. Tällä hetkellä ympäristökasvatus keskittyy suppeasti tiedolliseen tasoon tai enemmän yksilöllisiin toimiin, ei niinkään laajoihin elämäntavalliseen valintoihin. Ilmastonmuutos globaalina uhkana edellyttäisi eri kasvattajien ja oppimisympäristöjen välisiä systemaattisia toimia. Siksi koko laajan kasvatusjärjestelmän tehtävänä on vaikuttaa siihen, että voitaisiin kehittää kansalaistaitoja ja yhteiskuntaa, jonka avulla asioihin voi vaikuttaa. Pelkkä yksilön vastuuttaminen kuluttajademokratioineen ei vielä ratkaise ongelmaa. Kulutusyhteiskuntaan kasvattamisen oheen tulee luoda uudenlaisia tapoja toimia.

Kasvatustieteen professori Veli-Matti Värri on verrannut kulttuurimme suhdetta ympäristökysymyksiin ydinjätteen säilömiseen onkaloon. Tässä ongelmat säilötään talteen, ja luotetaan, että tulevaisuudessa ne ratkeavat. Värrin mukaan juuri tämä suhtautumistapa on ongelma. Hän kutsuu onkalometafysiikaksi kulttuurillemme tyypillistä tapaa sulkeistaa ongelmat ja jättää ne tulevien sukupolvien kontolle. Siksi kasvatuksellisena haasteena on ratkoa ongelmia jo nyt, ja osoittaa tuleville sukupolville toivon horisontti, joka turvaa elämän edellytykset maapallolla.

II HYVINVOINNIN JA PAHOINVOINNIN JAKAUTUMINEN: PUTOAMISEEN EI OLE JATKOSSA VARAA

Vuonna 1987 Suomessa syntyi hieman yli 60 000 lasta. Kolmekymmentä vuotta myöhemmin, vuonna 2017, Suomessa syntyi 50 139 lasta. Ikäkohortin koko on pudonnut kolmessa kymmenessä vuodessa kuudenneksen eli 10 000 lasta. Tätä voi lähestyä monesta näkökulmasta, mutta yksi niistä on selkeä kysymys siitä, miten taataan, että mahdollisimman moni heistä pystyy antamaan panoksensa työntekijänä, kansalaisena ja hyvää elämää elävänä ihmisenä: mitä pitää tehdä, että mahdollisimman harva näistä syntyneistä lapsista putoaa yhteiskunnan marginaaleihin? Lisäksi, jos ratkaisu työvoimakysymyksiin on maahanmuuton lisääntyminen, miten turvataan rakenteet, jotka tukevat osallisuutta ja mukaan ottamista, jotta suomalainen yhteiskunta olisi houkutteleva paitsi täällä syntyneille, myös tulevaisuudessa maahanmuuttaville?

Eriarvoistumisesta on olemassa jo paljon tietoa. THL:n ja Nuorisotutkimusseuran julkaiseman vuonna 1997 syntynyttä kohorttia koskevan tutkimuksen *Suomi lasten kasvuympäristönä* (Ristikari ym. 2018) mukaan lasten ja nuorten tausta vaikuttaa olennaisella tavalla tuleviin koulutus- ja työelämäpolkuihin. Nykyinen palvelujärjestelmä kohtaa kyllä palveluntarpeessa olevia lapsia, mutta tekee sen osin tehottomasti, enemmän jo kertyneisiiin ongelmien reagoiden kuin niitä ennaltaehkäisten. Tämä ei kaikkien osalta katkaise kertyneitä ongelmia riittävän hyvin.

Erilaiset terveydelliset ja sosiaaliset ongelmat tulevat viranomaisten tietoon ja niiden ratkaisemiseksi myös käytetään resursseja. Lapsiin on kohdistettu paljon eriytyviä palveluita. Palvelun asiakkuus ennusti tutkimuksen mukaan monia elämänkulun ongelmia. Tätä voi pitää osoituksena siitä, etteivät palvelut toimi riittävän kokonaisvaltaisesti asiakasta ja hänen perhettään huomioiden. Palvelujen toimivuutta on arvioitava myös siitä näkökulmasta, miten ne toimivat yhteen asiakkaan elämäntilannetta ja toimijuutta

tukien. Tulokset herättävät kysymyksen palveluiden vaikuttavuudesta ja siitä, saadaanko nykyisellä rakenteella tehokkaita tuloksia.

Jotta hupenevien ikäluokkien potentiaali saataisiin käyttöön, tulisi suomalaisen yhteiskunnan edelleen poistaa taustasta johtuvia esteitä. Myös vuonna 1997 syntyneiden lasten perhetausta on yhteydessä varsin monitahoisesti tulevaan elämänpolkuun. Esimerkiksi terveys ja koulumenestys ovat yhteydessä vanhempien koulutukseen, tulotasoon ja vanhempien kuormitukseen. Näyttää siis siltä, etteivät palvelut poista kaikilta osin sosiaalisesta taustasta johtuvia eroja. Perhe kasvuympäristönä ohjaa lapsen tulevaisuutta. Tältä osin mahdollisuuksien tasa-arvo ei toteudu riittävästi.

Tulevaisuudessa palvelujen kykyä estää syrjäytymistä pitäisi analysoida kokonaisuuden näkökulmasta. Palvelusetelien ja itsenäisen valinnan ohella tulee tarkastella myös niiden perheiden tilannetta, joiden kykyä tukea lapsia erilaiset kuormittavat tekijät hankaloittavat. Eri palvelusektoreiden yhteistyötä on kehitettävä. Erityisesti terveyspalvelujen ja koulun yhteistyöhön on kiinnitettävä huomiota. Kouluterveydenhuollon kykyä vastata lasten ja nuorten mielenterveyden ongelmiin tulisi vahvistaa. Palvelujen välinen integraatio on keskeinen kehittämiskohde. Palvelurakenteen uudistuksia tulisi tarkastella myös lasten, nuorten ja perheiden kokonaistilanteen näkökulmasta. Välttämättömiä askelia on, että tulevaisuudessa tehdään kattavasti lapsivaikutusten arviointia tehtäessä keskeisiä päätöksiä. 2000-luvun mittaan monissa keskeisissä päätöksissä tämä on jätetty tekemättä. Lasten ja nuorten hyvinvoinnista ja toimintakyvystä huolehtiminen on keskeinen haaste myös tulevaisuuden työvoiman turvaamisen kannalta

III DIGITALISAATIO TULEE KYTKEÄ OSAKSI KÄYTÄNTÖARKKITEHTUUREJA

Tulevaisuutta koskevissa pohdinnoissa digitalisaatio on keskeinen osa pohdintoja. Käsitys digitalisaation keskeisyydestä on jaettu. Ilmeistä onkin, että digitalisaatiolla on merkitystä sekä työelämän kannalta, mutta myös ihmisten välisen vuorovaikutuksen ja kansalaisuuden näkökulmasta. Siksi sen käsitteleminen nuorten kanssa on osa kasvatuksen tehtävää, sillä kasvatuksessa on johdatettava nuoret toimimaan siinä maailmassa, jonka he arjessaan kohtaavat.

Yhtä jaettua käsitystä ei kuitenkaan ole siitä, miten digitalisaatioon on reagoitava kasvatuksessa ja koulutuksessa. Ongelmaa voisi luonnehtia siten, että digitalisaatiota koulutuksessa on ollut luontevaa kehittää katsoen *eteenpäin, tulevaisuuteen* (jolloin asiantuntijoina ovat koulutuksen ulkopuoliset tahot, joilla katsotaan olevan asiantuntija-asema digitalisaation tai teknologian tulkkeina) eikä niinkään *taaksepäin, olemassa olevaan kulttuuriin ja käytäntöarkkitehtuureihin* katsoen (jolloin olennaisia asiantuntijoita olisivat koulutuksen ammattilaiset ja nuoret, jotka koulussa käyvät). Tällöin vaarana on, että uudistukset eivät kiinnity siihen, miten koulut toimivat. On vaarana, että uudistukset jäävät ohueksi yläpilveksi.

Näin on valitettavasti myös tapahtunut. Viimeistään 1990-lopulta lähtien on muovattu itseään tukeva reformigeneraattori (Simola 2015), jonka yhteydet käytännön kehitykseen ovat jääneet vähäisiksi.

Tommi Hoikkalan ja Tomi Kiilakosken kirjoituksessa *Digitalisaation pedagogiikka ja jatkuvan oppimisen ristiriidat* on käyty läpi erilaisia koulutuksen digikokeiluja 1990-lopulta lähtien. Tämän noin kahdenkymmenen vuoden ajan on koetettu toteuttaa koulutuksen digitalisaatiota. Ohjelmat ovat olleet kattavia, mutta niiden tulokset ovat jääneet köykäisiksi näitä ohjelmia koskevien arvioiden mukaan.

Hoikkalan ja Kiilakosken artikkelissa ongelma paikannetaan näin: ”Suomessa on parin vuosikymmenen ajan yritetty kehittää koulujen ja oppilaitosten tietotekniikan käyttöä, mutta kerta toisensa jälkeen ohjelman jälkeen on törmätty samaan perusasiaan: kouluissa ei käytetä digiteknologiaa niin paljon kuin ohjelmien tavoitteena oli. Näiden uudistusten perusrakenne näyttää noudattavan samaa ajattelumallia: yhteiskunnalliset ja teknologiset murrokset muuttavat väistämättä koulutuksen maiseman. Koulu ei nykyisellään riitä, sen on oltava jotakin muuta, toisin. Toimintakulttuurin on muututtava. Tähän on reagoitava tarjoamalla koululle mahdollisuuksia käyttää uusinta teknologiaa. Koska kouluilla ei ole tarvittavaa osaamista, on ohjelma tehtävä pitkälti koulun ulkopuolella toimivien asiantuntijoiden toimesta. Lähtökohtana ei ole, että kouluilla olisi asiantuntemusta, ei opettajilla eikä nuorilla. Näin uudistukset eivät myöskään kiinnity koulun käytäntöihin tai nuorten olemassa oleviin kulttuurisiin valmiuksiin. Monet uudistukset myös näyttävät jäävän helposti makrotason pohdinnoiksi vailla kytköstä koulun arjen mikrotasoon, puhumattakaan, että olisi analysoitu mesotasoa, jossa yleiset strategiset tavoitteet kääntyvät koulun arjen kielelle joidenkin pohdittujen ja vaikuttavien mekanismien kautta.”

Esitän, että erityisesti kasvatusta ja koulutusta koskevissa digitalisaation tulkinnoissa pysähdytään tulevaisuuden analysoinnin lisäksi oppimaan edellisistä kokemuksista. Näyttää siltä, että uudistuksessa ei ole opittu aiemmista. Näyttää myös siltä, että analyysin perusteella kriittinen menestysehto on kyky *kytkeä digiuudistukset koulutuksen olemassa oleviin kulttuureihin.* Tämän tekeminen on vaativa operaatio. Haaste on todellinen. Aiemmat yritykset eivät ole onnistuneet. Tämä tulisi toteuttaa riittävän monipuolisesti. Hoikkalan ja Kiilakosken artikkelissa tämän toteuttamiseksi esitetään komitealaitoksen päivitetty versio 2.0., jossa taattaisiin riittävän laajan osallistujajoukon osallistuminen.

Kiitän mahdollisuudesta olla kuultavana. Edustamani organisaatio on mielellään mukana jatkossakin keskusteluissa, jotka koskettavat nuorten elämä nyt ja tulevaisuudessa.

Oulussa 12.2.2019,

Tomi Kiilakoski, FT, dosentti

Erikoistutkija, Nuorisotutkimusverkosto